

I. Kanto mirties 200-osioms metinėms

ĮŽYMUŠIS MINTIES SFEROS PRATURTINIMAS

Romanas Plečkaitis

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
 Filosofijos istorijos ir logikos katedra
 Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
 Tel. (370 5) 266 76 17; faks. (370 5) 266 76 00

Tiriama filosofijos klasiko apibrėžtis ir jo kūrybos didumo kriterijai. Šiuo aspektu žvelgiama į I. Kanto kūrybos sukeltas inovacijas ir jos šiuolaikinį aktualumą.

Reikšminiai žodžiai: filosofijos klasikas, didumo filosofijoje kriterijai, antlaikiškumas, įpėdinystė.

Nors įsitikinimai yra didesnis tiesos priešas negu melas – didžiausios visuomenės nelaimės kilo ir tebekyla dėl įsitikinimų, – vis dėlto galima būti įsitikinusiam, jog sąvoka *didysis filosofas* yra prasminga ir funkcionali, nors esama keblumų nustatant didingumo filosofijoje kriterijus. Keblumus įveikti padeda ir I. Kantas, *Sprendimo galios kritikoje* tyręs didingumą ir jo jausmą, taip pat reikšmingi K. Jasperso ir L. Kołakowskio sukurtieji problemos tyrinėjimai. Juk žymiausieji – tie didieji, klasikai – lėmė filosofijos veidą, suteikė impulsus idėjų sklaidai, sukūrė paradigmas ir pavyzdžius, į kuriuos dairėsi vėlesnieji. Tuo didieji pranašesni už vidutiniokus. Idėjų istorija net taptų sunkiai suprantama, iš jos pašalinus didumo sąvoką.

Tačiau išsakomas ir kitoks požiūris. Esama istoriografijų, tvirtinančių, jog su sąvoka *didis* filosofijoje nieko nepasiekama, kad tą didį visai gerai galima interpretuoti situacija, kurioje jis gyvena. Žmogus esąs visuomeninių santykių visuma – taip teigiančiųjų požiūriu, *didis* nive-

liuojamas, jis esąs civilizacijos formacijos, kuri jį sukūrė, padarinys. Tad ir Kanto sukurtoji filosofija esanti XVIII a. epochos ir jos orientacijos padarinys. Mėginsiu teigti, kad didumas filosofijoje yra kai kas gerokai daugiau negu visuomeninių santykių padarinys ar epochos dvasios išraiška. Taip pat mėginsiu teigti, jog negalioja požiūris, kad jei filosofija – mokslas, tai savo turiniu ji objektyvi, esanti daugelio kūryba, kad filosofijos laimėjimai tuo tikresni, kuo labiau nunyksta asmenybės, kad rūpi gryna pažiūra, o ne individualumas, kad žymesnis indėlis susidaro iš daugelio asmens pastangų. Perversmą filosofijoje įvykdė vienas asmuo gilioje Vokietijos provincijoje – Karaliaučiuje, o ne Paryžiuje, Londone ar kitame epochos intelektualinės kultūros centre.

Apie didumą, didingumą kalbėta senovėje. Aristotelis analizavo didį, didžiadvasį žmogų kaip vertą didžių dalykų ir tokį iš tikrųjų esantį. Plutarchas parašė didžiųjų valstybės vyrų biografijas, o Diogenas Laertietis išdėstė žymiausių

filosofų gyvenimą ir pažiūras. Bet jau antikoje nebuvo bendro jų vertinimo vardiklio. Platonas rašė, jog filosofas esąs viduryje tarp išminčių ir kvailių: nesąs išminčius, bet nesąs ir kvailys. Skeptikas Tymonas net tyčiojosi iš graikų filosofijos išmybių: Pitagoras – šarlatanai; Hėrakleitas – rebusų kūrėjas; Empedoklis – turgaus rėksnys; Sokratas – prekiautojas moralinėmis formuliukėmis; Platonas – Akademijos medyje čirpiąs svirplys; Aristotelis – nuobodus išpūstos išminties eksponatas; Zenonas Stoikas – godi pasipūtusi boba ir t. t. Dalis patristikos išmybių pelnė Bažnyčios daktarų titulus, o viduramžių filosofijos klasikai – individualius pasižymėjimo vardus: nepaneigiamasis daktaras, subtilusis daktaras, universalusis daktaras, daktaras gražbylys ir pan. Viduramžiais buvo stiprus didingumo jautimas: menkai težinodami tikrovės detales, mokslo žmonės veržėsi į visumos suvokimą, kūrė foliantus ir juose dėstė universalijas kaip visumos išraiškos schemas, architektai statė gotikines katedras. Didingumo jausmas neišnyko ir naujaisiais amžiais, o mums rūpimu atveju šio jausmo išraiška laikomos trys Kanto *Kritikos*, mūsų laikais leidžiamos serija „Didžiosios Vakarų pasaulio knygos“ – *Great Books of the Western World*.

Pažiūrose pačiose savaime didumo nėra, lygiai kaip didumo nėra gamtos daikte. Didumą sukuria intelekto vertinamasis požiūris, sielos nusiteikimas didumo jautimui. Pats žvaigždėtas dangus savaime nėra didis, o didis yra žvaigždėto dangaus reginys.

Įprastiniame mąstyme didumas laikomas savaime suprantamu, suvokiamas intuityviai pranašumo pagrindu. Didis – tai pranašesnis už ką nors, kas mažesnis, panašiai kaip moderniška autostrada regisi žymesnė už dulkėtą vieškelį. Didis – tai santykis; didis yra tai, su kuo lyginant visa kita yra maža.

Aiškinimą, iš ko atpažįstamas filosofijos klasiko kūrybos didumas, geriausia pradėti nuo to, iš ko jis neatpažįstamas ir kas yra tą didumą nustatančioji instancija, formuluojanti didumo kriterijus. Žinoma, tokia instancija yra profesionali filosofijoje, akademiniai filosofijos profesionalų sluoksniai, dėl didumo filosofijoje vieningo spęsimo neišsakantys. Tačiau sutinkama, kad didumo kriterijumi nelaikomas stilius, kūrybos maniera. Didieji filosofai neretai rašė tamsiu, painiu stiliumi, nepasižyminčiu skaidrumu. Kanto *Kritikos* parašytos sunkios sintaksinės struktūros schemiška kalba. Dėl kuriamos naujos filosofijos idėjų turtingumo ir, kita vertus, skubėjimo išreikšti idėjas Kantas neįstengė rūpintis savo veikalų literatūriniais ypatumais, rašė jau tada pasenusiu vokiečių mokslinės kalbos stiliumi. Savuoju stiliumi Kantas paneigė Aristotelio (*Retorika* b15–20) išsakytą požiūrį, esą senyvo amžiaus žmonės, nemažai klydę ir buvę apgauti, jau nieko netvirtina, o tik mano, spėja, dėl neryžtingumo jie visur prideda „galbūt“, „turbūt“. Priešingai, senyvo amžiaus Kanto teiginiai tapo kategoriški (*Grynojo proto kritikoje* dažniausiai aptinkami žodžiai *tik, vien tik*).

Didumo kriterijumi nelaikoma neklaidingumas, suklydimai nelaikomi paneigiantys didumą. Klasikas jei klysta, tai svariai. Kantas yra rimtai apsirikęs, klydęs. Logika yra silpniausia jo pažiūrų dalis. Jis nepajėgė deramai įvertinti G. Leibnizo, laikomo šiuolaikinės logikos pradininku, novatoriškų idėjų, į jas žvelgė kreivai ir kurioziškai tvirtino, esą logika nuo Aristotelio laikų nepažengusi nė žingsnio pirmyn ir nė žingsnio atgal. Kuriamoje mokslo filosofijoje tyręs mokslinio žinojimo pagrindimą ir kėlęs klausimus – kaip galima grynoji matematika? kaip galimas teorinis gamtos mokslas? kaip galima metafizika? – Kantas nekėlė klausimo, kaip galima politinė ekonomija? O jį kėlė tuometi-

niai priešakiniai britų ekonomistai. Ši problema, deja, Karaliaučiaus filosofo nedomino, dėl to ir moralės, teisės bei politikos teorijas menkai grindė ekonominiais veiksniais. Sąvoka „didieji filosofai“ reikalinga, nes „didieji filosofai esti taip pat ten, kur jie kvestionuojami, ir reikalingi, kad juos būtų galima kvestionuoti“ (Kołakowski 1967: 576).

Didumo filosofijoje kriterijumi laikytina tai, jog klasikas nėra savo epochos atspindys, jis yra gerokai daugiau – tos epochos kūrėjas. Kaip antikos formacija neišivaizduojama be Platono ir Aristotelio, viduramžiai – be jų universitetuose besidarbavusių scholastikos klasikų, Renesanso epocha – be Leonardo da Vinci, N. Machiavellio ir M. Lutherio, kaip XVII amžius, mokslo visuomenės vadinamas tikslumo amžiumi, – be R. Descartes'o, G. Leibnizo ir I. Newtono, taip XVIII amžius, vadinamas Apšvietos epocha, neišivaizduojamas be J. J. Rousseau ir dar kitų išymybių. Atsiliepiant į epochos orientaciją – protas – prigimtis – pažanga, Kantas, skirtingai nuo praėjusio šimtmečio, daugiausia sprendusio, kas tiksliai yra, sprendė, kas privalo būti. Formulavo pažįstantį subjektą kaip autonomišką aktyvumą – pažangos – nešėją, kuriantį mokslą, nustatantį moralės ir pilietinio gyvenimo normas, apibrėžiantį jų kriterijus – nustatantį tai, kas turi būtina ir visuotinę reikšmę. Epochos priešakiniai inteligentai rodė, jog esamybė neprotinga ir turi būti pakeista. Kantas taip pat kūrė šią orientaciją. Būtina ir visuotinė reikšmę pažinimą labiausiai išplečiantiems teiginiais subjektas gali suteikti nepriklausomai nuo patyrimo, jis disponuoja grynuoju – teoriniu protu, kuriančiu idėjas ir nustatančiu tai, kas turėtų būti. Iš moralės, teisės ir politikos sąvokų pašalinus visa, kas empiriška, lieka patys principai, nepriklausantys nuo patyrimo, tačiau be jų neišivaizduojama nei moralė, nei teisė, nei politi-

ka. Gyvenime šių principų gali būti ne visiškai laikomasi, jie gali būti pažeidžiami, tačiau jie nurodo, kaip turėtų būti. „Epochos filosofas“ – tai istorinė kategorija, kuria mėginama užgriebti ryšį tarp kieno nors minties ir žmonių bendrijos – filosofinio teksto adresato – kasdieninių poreikių, polinkių ir vaizdinių. 'Didysis filosofas' yra ne istorinė, bet filosofinė kategorija, arba istorinė tik egzistencinė prasme. Tai reiškia, kad filosofuojančiam individui didysis filosofas pasirodo kaip pati jo priešistorė, kaip antrinė atmintis, taigi tam tikra minties atsarga, kuri tokiu pavidalu tik jam egzistuoja. Filosofams taip pat reikalingi 'didieji filosofai', kaip didieji rašytojai reikalingi rašytojams ir – kaip kategorija – nereikalingi literatūros istorikams. Be tų didžiųjų pasaulis neišivaizduojamas, jie priklauso būtiniems žmoniškumo sandams, ir klausimas 'kas būtų buvę, jei Kantas būtų miręs vaikystėje?' neturi prasmės, nes kaip tik nenumirė, nes mūsų dvasinis pasaulis po Kanto, kartu su kiekvienu iš mūsų, yra kartu kurtas Kanto, ir didysis filosofas yra ne savo laiko 'atspindys', bet jo kūrėjas; apie pasaulį, koks jis be jo būtų, negalima klausti lygiai taip pat, kaip negalima klausti 'kaip man atrodytų pasaulis, jei mano senelis nebūtų egzistavęs?'“ (Kołakowski 1967: 575).

Egzistuojamas konkrečiame laike, klasikas pakyla virš laiko matmenų. Tai antlaikiškumas, klasikais, K. Jasperso žodžiais tariant, *Sie stehen in der Zeit über die Zeit* (Jaspers 1981: 39) ir tuo atsiremia į amžinybę – išsako problemas visiems laikams, jie kalba kiekvienam visiems laikams, ir tai sudaro jų universalumą. Klasiką lydi sėkmė sunkiausioje tyrimo dalyje – atrandant problemas. Jis atranda realią reikšmę turinčias problemas visais laikais. Platoniškoji meilės teorija sukonstruota visiems laikams: mirtinga prigimtis siekia kiek įmanoma tapti nemirtinga, amžina, gimdymas esąs toji amžinybės dalis, ku-

ri teko mirtingiesiems, o per reliatyvius, laikinus tikslus galima pasiekti absoliučius, amžinus tikslus. Aristotelis atrado, kad mąstyme yra specialūs būviai – ne psichiniai ir ne matematiniai, bet loginiai, ir sukūrė pirmąją jų teoriją. Panašiai Kantas atrado grynojo proto nusistatymą, jog žmonių teisių gerbimas yra įsakmi pareiga ir kad asmuo turi absoliučią vertę, jis negali būti laikomas tik priemone tikslams pasiekti. Kantui buvo akivaizdu, kad žmonės paverčiami priemone tikslams pasiekti, tačiau jis reikalavo, kad jie nebūtų *tik* priemonė, o visuomet būtų tikslas. Panašiai politikos srityje tauta negali tapti tarptautinės politikos priemone, bet turinti būti politikos tikslas. Kantas išpūdingai tvirtino, jog valstybė nėra nuosavybė – be teritorijos, ją sudaro asmenys, todėl valstybė negali būti išsigyjama ar prarandama kariaujant ar mainikaujant, valdantieji tėra valstybės nariai, o ne jos savininkai. Deja, net XX a. politinė praktika šio principo neįgyvendino, po Antrojo pasaulinio karo iš Vokietijos atimtos teritorijos, ir mūsų laikais esama valstybių, kuriose valdantieji elgiasi kaip jų savininkai.

Klasikui būdinga didžiulis kūrybos originalumas – jis sukuria tai, ko minties sferoje iki tol nebūta. Ir tai ne atskirų jo teiginių, bet, kaip pažymi Jaspersas, visos dvasios naujumas. Jo originalumas tokio masto, kad sudaro lūžį, šuolį idėjų istorijoje. Klasiko pažiūroms nėra pakaitalo. Kam yra pakaitalas, tas nėra didis. Panašiai kaip nėra laisvės pakaitalo dėl jos unikalioms vertės, taip nėra ir didžiųjų idėjų pakaitalo. Nėra pakaitalo Kanto idėjoms, kad, nors visuomenės gyvenimas determinuotas socialinių taisyklingumų, tačiau konkretus asmuo nebūtinai turi būti tiems taisyklingumams mechanškai pavaldus ir kad dėl savaiminės vertės asmuo neturi būti tiems taisyklingumams paaukotas. *Kritikose* laisvę tyręs pirmiausia kaip metafizinę ir

moralinę problemą, veikale *Religija vien tik proto ribose* Kantas laisvę aptaria kaip socialinę – laisvės įgyvendinimo visuomenėje problemą ir patvirtina tebesąs demokratas. Jis prieštarauja tuometinių valstybės vadovų ir „net labai galvotų žmonių“ pareiškimams, esą tauta laisvei dar nesubrendusi, esą dvarininkų baudžiauninkai laisvei nesubrendę ir esą visuomenė apskritai nesubrendusi mąstymo laisvei. Kantas išvalgiai teigia: laikantis tokių pažiūrų, laisvė niekada ir neprasidės, nes subręsti laisvei neįmanoma nelaisvoje visuomenėje. Kad žmonės subręstų laisvei, pirmiausia ji turi prasidėti, turi būti galimybė tikslingai naudotis savo protu ir savo jėgomis laisvėje. Teigti, kad valdiniai laisvei nesubrendę, – tai laisvę nuo jų atitolinti. Negana to, Kantas net nurodo tokio teiginio metafizinį neleistinumą – juk dievybė žmones sukūrė laisvei.

Klasikas kūryboje nepralenkiamas. Pasitauko, kad nepralenkiamumą vėlesnieji net sutirština. Antai A. N. Whiteheadas tvirtino, esą visa Vakarų filosofija susideda iš pastabų Platono kūrybos paraštėse. Tai perdėjimas. Vis dėlto aišku, kad Platonas antikoje liko nepralenkiamas savosiomis išvalgomis, antai kūrybos proceso mechanizmo išvalgomis: žmogus turi žinių, apie kurių buvimą nežino, egzistuoja sąmoninis mąstymas, tiesioginė išvalga sąmonėje, o poetai, dievybės įkvėpti, geriausius kūrinius sukuria aptemusios sąmonės būsenos, kad kyla impulsai, kurie prasiveržia sapnuose ir kad sapnai esą išraiška tų norų, kurie paprastai būna slopinami – psichoanalitikai čia aptinka savosios teorijos užuomazgą. Kai ankstyvaisiais viduramžiais, praradus antikos paveldą ir nutrūkus mokslo tradicijai, filosofijos pastatas imta kurti iš naujo, Joanas Škotas Eriugena nepralenkiamai nusakė filosofijos reikalingumą: *nemo intrat in caelum nisi per philosophiam*. Metafizikos pagrindimą Karaliaučiaus filosofas taip pat

dėstė nepralenkiamai: „Bet kad žmogaus dvasia kada nors visiškai atsisakytų metafizinių tyrimų, taip pat neįtikima, kaip ir tai, kad mes kada nors visai liausimės kvėpavę, saugodamiesi įkvėpti užterštą orą. Metafizika pasaulyje bus visada, netgi kiekviename žmoguje, ypač mąstančiame, ir, nesant bendros normos, kiekviename savaip“ (Kantas 1972: 167). Kantas unikalus savųjų teorijų formulavimu ir pagrindimu.

Didžios pažiuos kelia pagarbą ir tuo jos skiriasi nuo paprasto patikimo. Pagarba yra nusilenkimas didžiosioms idėjoms – jos žadina prakilnumo dvasią ir gyvenimui suteikia monumentalumą.

Klasiko sukurtos pažiuos yra norminės – jo idėjos ir modeliai tampa veiklos norma sekėjams. Klasikas tampa pavyzdžiu, tačiau ne episteminio autoriteto prasme. Kantas puikiai nusakė, kaip dera pasinaudoti idėjų paveldu: kas tepajėgia ko nors išmokti bei kuo nors sekti ir daugiau nieko, yra mulkis, arba, kitaip tariant, tėra teptukas, kuriuo tapoma (*Pinsel* reiškia ir mulkį, ir teptuką). Kūryba turinti būti ne mėgdžiojimas, ne vien tik sekimas, bet įpėdinystė, pirmiausia reiškianti idėjų tolesnį plėtojimą. „Semi iš tų pačių šaltinių, iš kurių sėmė pats pradininkas, ir iš savo pirmtakų mokyti tik būdo, kaip reikia šito imtis“ (Kantas 1981: 137–138]. Nepasakysi, kad skaitlingi kantinininkai šito neperskaitė ar ignoravo, jie stengėsi ne mėgdžioti, siekė įpėdinystės, tik, deja, tai dažnai nepavykdavo, kurdavo psichologizuotas Karaliaučiaus filosofo interpretacijas. Solidžiau darbavosi neokantininkai.

Atradimai ir išradimai naujaisiais amžiais skatino ir mokslinio atradimo metodo paieškas. Prasidėjo modernios mokslo filosofijos kūrimas, svarus čia ir Kanto indėlis. *Grynojo proto kritika* yra mėginimas kurti mokslo filosofiją, apibrėžti teorinį mokslo objektą. Sumanymas

novatoriškas užmoju ir orientacija – tirti paties mokslinio žinojimo pagrindimą (*Begründung*). Šia orientacija Kantas yra vienas iš šiuolaikinės mokslo filosofijos pirmtakų. Kiek mokslui reikšminga jo pagrindų tyrimas, gerai rodo matematikos pagrindų krizė XIX a. pabaigoje ir susiformavusios matematikos pagrindimo kryptys – logicizmas, formalizmas, intuicionizmas. Kanto idėjų poveikiu matematinio intuicionizmo kūrėjui L. Brouweriui neabejojama – Brouweris, kaip ir Kantas, išvelgė kitokį, ne loginį matematikos pagrindimą.

Pradėjęs ne nuo postulatų, bet nuo fakto, kad egzistuoja mokslas, Kantas siekė gamtą tiriantį mokslą jungti su matematika. Grynas gamtos mokslas ir esanti gamtotyra, empirinę tikrovę aprašanti matematikos priemonėmis. Dar viduramžių mokslininkų – Roberto Grosseteste, Rogerio Bacono, Mertono koledžo kalkuliatorių puoselėtai gamtotyros ir matematikos sąjungos idėjai, jau įtvirtintai naujųjų amžių gamtotyroje, Kantas suteikė naują pobūdį – ši sąjungą esanti atspirties taškas pagrindžiant gamtotyros veiksmingumą. Teoriniu (Kanto terminija – grynuoju) gamtos mokslu jis ir laikė Newtono fiziką, kuri empirinei tikrovei aprašyti taikė matematiką. Kantas, kaip mokslo teoretikas, filosofine refleksija išvelgė, kad matematika negali būti taikoma neapdorotai žaliai empirinei medžiagai. Empirinę medžiagą reikia atitinkamai pertvarkyti, sukuriant konstrukcijas, kurioms matematiką jau įmanoma taikyti. Tokias konstrukcijas kuriančias procedūras Kantas išdėstė grynojo intelekto pagrindinių teiginių sistemos pavidalu, jo numatytų procedūrų visuma turėjo suskurti mokslo teoriją atitinkantį objektą. Kantas yra teoretizavimo proceso, leidžiančio mokslui išreikšti patyrimą ir jį perteikti kaip mokslo objektą, kūrėjas, tad šia prasme jis – modernus, šiuolaikinis mokslo filosofas. Jis kūrė moks-

lininko teoretiko vaizdinį – eksperimento duomenis įprasminančio turimomis sąvokinėmis priemonėmis ir sukurančio darnią teoriją. Šiuolaikinis fizikas teoretikas, tiriantis atomo branduolio procesus grupių teorijos ar kitos matematikos teorijos priemonėmis, atitinka Kanto puoselėtą gamtotyros teoretiko vaizdinį.

Kantiškoji mokslo filosofija tvirtino, kad egzistuoja pradinė kategorinė mąstymo struktūra, sąlygojanti mokslinį pažinimą. Žinoma, taip ir yra – pažinimą lemia ne tik patyrimo duomenys, bet ir teorijos pradinės sąvokos bei principai, jie suteikia galimybę paaiškinti patyrimo duomenis. Teorijos pradinės sąvokos bei principai yra ne tik teorijos kūrimo metodologinės prielaidos, bet ir būtini konstruktyvūs pažinimo elementai, išreiškiantys pradinį požiūrį į pasaulį. Kanto įsitikinimu, tie patyrimo duomenis organizuojantys bei sutvarkantys principai turi garantuoti pažinimo tikrumą. Norint pagrįsti šios Kanto pažiūros tikslumą, reikėtų įrodyti, jog tos galutinės proto struktūros universalios ir galioja visuose galimuose pasauliuose. Tačiau pasirodo, kad to įrodyti neįmanoma. Paaiškėjo, kad tie patyrimo duomenis organizuojantys principai nėra nekintami ir kad mokslinį pasaulio vaizdą keičia pažintinio instrumentarijaus pakitimai. Esama ne tik įvairių geometrijų ir aritmetikų, XX amžiuje susikūrė nauja matematikos kryptis – matematinis intuicionizmas. Daugiareikšmės logikos sukūrimas parodė, kad logikos dėsniai, tie patyrimo medžiagą logiškai analizuojantys principai, nėra nepriklausomi nuo patyrimo. Materiali tikrovė plastiška, ją galima keisti. Panašiai plastiškas ir mąstymo apie tikrovę būdas – jis gali būti keičiamas, koreguojamas. Vienų logikos dėsnų galima atsisakyti ir konstruoti naujus, nelygu objektų sritis, kurioje samprotaujama. Logikos dėsniai yra ne pastovūs reguliuojantys principai, bet galimos kore-

guoti hipotezės. Ateityje logiką gali tekti vėl radikaliai pertvarkyti, atrandant efektyvesnes sekos, išvedimų bei kitų operacijų procedūras. Šiuolaikinis mokslas orientuotas į realybės tikimybinus procesus. „Viliamės, kad visose būsimose situacijose mūsų protai liks pakankamai lankstūs, kad išrastų medžiagos sutvarkymo loginius metodus, priderintus prie stebėjimo duomenų. Tai viltis, o ne tikėjimas, kurią laikytume galimu filosofiskai įrodyti. Galime gyventi be tikrumo. Tačiau kelias į tokią labiau liberalią nuostatą žinojimo atžvilgiu dar tolimas. Tikrumo siekis turi pats sudegti praeities filosofinėse sistemose, kol būsime pajėgūs akis į akį susidurti su žinojimo koncepcija, atmetančia bet kokią pretenziją į amžinas tiesas“ (Reichenbach 1960: 53).

Kantiškoji kritika reiškė pažinimo galimybės ribų tyrimą. Pažinimo galimybės ribos įmanomos aptarti šiuolaikiniuose humanitariniuose ir socialiniuose moksluose keliant klausimą, kaip įsivaizduoti visuomenės egzistavimo prasmę didžiulėje laiko perspektyvoje. Netikintieji išankstinėmis nutartimis dėl visuomenės laiko si požiūrio, jog visuomenės sklaida turi tą prasmę, kurią patys žmonės šiai sklaidai suteikia. Mąstant, kad tikslus suteikia patys žmonės, galutinio visuomenės tikslo lyg ir nėra. Tačiau lieka visuomenės egzistavimo prasmės klausimas, žvelgiant *sub specie aeternitatis*: galimas daiktas, kad baigsis pati visuomenės egzistencija – Žemė pasidarys netinkama gyventi. Britų astronomai praneša apie įvyksiančią kosminę katastrofą – į mūsų galaktiką artėja kita galaktika ir po 200 milijonų metų galaktikos susidurs. Tokios katastrofos mastą ir jos padarinius pajėgiama įsivaizduoti tik apytikriai. Astronomai šiek tiek ramina – Saulės sistema esanti mūsų galaktikos pakraštyje, gal ją aplenks katastrofa. Viso to išvada ta, jog žvilgsnis *sub specie aeternitatis*

kenksmingas – jis paralyžiuoja valią ir veikseną.

O į klausimą, kokia visuomenės sklaidos prasmė suvokiant tokią, tegu labai tolimą jos perspektyvą, kantiškoji filosofija atsakytų, jog žvaigždėtas dangus virš mūsų ir moralės dėsnis mumyse sudaro vienovę. Moralės dėsnis yra vienintelis va-

lios determinantas ir išlaisvina valią iš paralyžiaus. Privalu išlikti moralinės tvarkos dalyviais net jaučiant pastangų beviltiškumą, žinant grandiozinių procesų, kurių paveikti neįmanoma, tikimybę. Tokių procesų žinojimas mažina savi-maną ir įteigia būtina kulkumo elementą.

LITERATŪRA

Jaspers, K. 1981. *Die grossen Philosophen*. München–Zürich: Piper.

Kantas, I. 1981. *Sprendimo galios kritika*. Vilnius: Mintis.

Kantas, I. 1972. *Prolegomenai kiekvienai būsimai metafizikai, galėsiančiai būti mokslu*. Vilnius: Mintis.

Kołąkowski, L. 1967. „Wielki filozof“ jako kategoria historyczna“, in *Fragmentsy filozoficzne*. Seria trzecia. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Kotarbińskiego w osiemdziesiątą rocznicę urodzin. Warszawa: Polska akad. nauk.

Reichenbach, H. 1960. *Powstanie filozofii naukowej*. Warszawa: Książka i Wiedza.

THE GRAND ENRICHMENT OF THE MIND SPHERE

Romanas Plečkaitis

Summary

The article reflects on the question of the greatness in philosophy and Immanuel Kant's contribution as the grand enrichment. The academic world of the professors of philosophy is the instance that defines the criterion of greatness in philosophy. Both the work's style and mistakes are not considered as such

criterion. Kant was one of the creators of the eighteenth-century mind. He discovered the new Foundations for person and value of human beings.

Keywords: classic of philosophy, criterion of majesty in philosophy.

Įteikta 2005 04 15